

Pisano mišljenje Pravnog odjela Ureda visokog predstavnika u vezi sa zahtjevom podnosioca u predmetu br. U-9/09

I. Uvod

1. Dana 16. septembra 2009. godine, Ustavni sud Bosne i Hercegovine primio je zahtjev Kluba izaslanika hrvatskoga naroda u Domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine za ocjenu ustavnosti članova 19.1, 19.2, 19.3, 19.4, 19.5, 19.6, i 19.7 Izbornog zakona Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08) i tačka 4) i 7) člana VI.C Amandmana na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 9/04) i članova 7., 15., 16., 17., 38., 44. i 45. Statuta Grada Mostara ("Gradski službeni glasnik Grada Mostara", br. 4/04).

2. Zahtjev, u svom relevantnom dijelu, se može rezimirati kako slijedi:

Prvo, odredbe članova 19.1, 19.2, 19.3, 19.4, 19.5, i 19.6 Izbornog zakona Bosne i Hercegovine, stav 4) člana VI.C. usvojenog Amandmanom CI na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i članova 7., 15., 16., i 17. Statuta Grada Mostara, koji uređuju način izbora vijećnika u Gradsko vijeće Grada Mostara, nisu u skladu s članom II/4 Ustava Bosne i Hercegovine u vezi s članom 14. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (Evropska konvencija), članom 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine i Opcionim protokolima iz 1966. i 1989. godine, i članom 3. Protokola broj 1 uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, te članom 1. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, koji čine sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine (Aneks I na Ustav Bosne i Hercegovine).

Drugo, član 38. Statuta Grada Mostara diskriminira građane bivše "Centralne zone" Grada Mostara. Nadalje, odredbe člana 38. Statuta Grada Mostara stavljaju gradske vijećnike u neravnopravan položaj te stoga nisu u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine i gore navedenim međunarodnim instrumentima.

Treće, odredbe člana 19.7 Izbornog zakona Bosne i Hercegovine, stav 7) člana VI.C. usvojenog Amandmanom CI na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i članova 44. i 45. Statuta Grada Mostara koji propisuju da za gradonačelnika mogu biti birani samo vijećnici izabrani u Gradsko vijeće su diskriminirajuće za građane Grada Mostara i nisu u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine i gore navedenim međunarodnim instrumentima utoliko što građani Grada Mostara "nisu jednaki pred zakonom" u odnosu na druge građane Bosne i Hercegovine koji svoje gradonačelnike i načelnike mogu izabrati neposredno.

3. Podnosioci zahtjeva stoga traže od Ustavnog suda da utvrdi da članovi 19.1, 19.2, 19.3, 19.4, 19.5, 19.6, i 19.7 Izbornog zakona Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08), tačke 4) i 7) člana VI.C. usvojenog Amandmanom CI na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 9/04) i članovi 7., 15., 16., 17., 38., 44. i 45. Statuta Grada Mostara ("Gradski službeni glasnik Grada Mostara", br. 4/04) nisu u skladu s članom II/4 Ustava Bosne i Hercegovine u vezi s članom 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i članom 3. Protokola broj 1 uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966.[1] godine, te odredbama Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, iz Aneksa I na Ustav Bosne i Hercegovine, kao i da naloži Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine i Gradskom vijeću Grada Mostara da usklade osporene odredbe s Ustavom Bosne i Hercegovine, te da izvijeste Ustavni sud o mjerama koje su preduzete u roku od šest mjeseci od dana objavljivanja Odluke Ustavnog suda u "Službenom glasniku Bosne i Hercegovine."

4. Dana 1. decembra 2009. godine, Ustavni sud je pozvao Odjel za pravne poslove Ureda visokog predstavnika i Specijalnog predstavnika Evropske unije za Bosnu i Hercegovinu da dostavi svoje stručno pisano mišljenje u vezi s navodima sadržanim u zahtjevu.

5. Ured visokog predstavnika pripremio je ovaj podnesak kao amicus curiae s ciljem da pomogne Ustavnom sudu. Navodi podnosioca zahtjeva i konkretan zahtjev obrađeni su tim redoslijedom.

II. Činjenice

6. Odredbe Izbornog zakona Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Izborni zakon), Ustava Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Ustav FBiH) i Statuta Grada Mostara (u daljem tekstu: Statut), koje podnosioci zahtjeva osporavaju, su donijeti odlukama visokog predstavnika od 28. januara 2004. godine.[2]

7. Gorespomenute odluke od 28. januara 2004. godine su donijete nakon završetka rada Komisije za reformu Grada Mostara, koja je osnovana Odlukom visokog predstavnika br. 160/03 od 17. septembra 2003. godine. Ova Komisija, koja se sastojala od predsjedavajućeg, predstavnika političkih stranaka zastupljenih u Gradskom vijeću Grada Mostara i eksperata, završila je svoj posao 15. decembra 2003. godine. U "Preporukama Komisije - Izvještaju predsjedavajućeg" od 15. decembra 2003. godine, predsjedavajući Komisije je izvijestio visokog predstavnika i relevantne vlasti u Bosni i Hercegovini o rezultatima rada Komisije uključujući dogovorena rješenja, prijedloge i preporuke u vezi s reorganizacijom Grada Mostara[3].

8. Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine je ranije ocjenjivao usklađenost određenih odredbi Prelaznog Statuta Grada Mostara kao i određenih odredbi važećeg Statuta Grada Mostara predmetima br. U-11/98 ("Službene novine Federacije BiH" br. 34/98) i br. U-31/06 od 21. marta 2007. godine ("Službene novine Federacije BiH" br. 31/07). Dana 23. februara 2007. godine Ured visokog predstavnika je uputio svoja pisana zapažanja Ustavnom sudu Federacije BiH s ciljem da pomogne Sudu u razmatranju predmeta br. U-31/06.

9. U dijelu Presude u predmetu br. U-31/06 Ustavnog suda Federacije BiH je razmatrano da li su stavovi 1. i 3. člana 44. Statuta Grada Mostara bili u skladu s Amandmanom CI na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine kojim je dodat, između ostalog, novi član VI.C, stav 7) na spomenuti Ustav. Tom prilikom je ustanovljeno da postoji razlika između zvanične verzije teksta na engleskom jeziku Odluke visokog predstavnika kojom se proglašavaju izmjene i dopune Ustava Federacije Bosne i Hercegovine koju je visoki predstavnik potpisao 28. januara 2004. godine, i prevedene verzije objavljene u "Službenim novinama Federacije Bosne i Hercegovine" broj 9/04 od 16. februara 2004. godine. Budući da Parlament Federacije Bosne i Hercegovine nije bio usvojio Amandmane donesene spomenutom Odlukom visokog predstavnika, na dan 9. maja 2007. godine, visoki predstavnik je donio Odluku kojom se ispravlja prijevod zvanične Odluke visokog predstavnika kojom se proglašavaju izmjene i dopune Ustava Federacije Bosne i Hercegovine.

III. U vezi tvrdnji da članovi 19.1, 19.2, 19.3, 19.4, 19.5, i 19.6 Izbornog zakona Bosne i Hercegovine, stav 4) člana VI.C. usvojenog Amandmanom CI na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, i članova 7., 15., 16., i 17. Statuta Grada Mostara, koji uređuju način izbora vijećnika u Gradsko vijeće Grada Mostara, nisu u skladu s članom II/4 Ustava Bosne i Hercegovine u vezi s članom 14. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (Evropska konvencija), članom 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine i Opcionim protokolima iz 1966. i 1989. godine, i članom 3 Protokola broj 1 uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, te članom 1. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

10. Što se tiče prve tvrdnje o mogućoj povredi člana II/4 Ustava Bosne i Hercegovine u vezi s članom 14. Evropske konvencije, primijećujemo da član 14. nije "samostojeći" i ograničen je na slučajeve koji spadaju u "djelokrug" drugog člana Konvencije[4]. Podnosioci prijave ne tvrde u svom podnesku da je bilo koja druga odredba Evropske konvencije mogla biti povrijeđena.

11. Što se tiče tvrdnje o mogućoj povredi člana 3. Protokola broj 1 uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, primijećeno je da ovaj član uređuje postupke vezane za uvjete dopustivosti za pojedinačne podneske pred Komitetom za ljudska prava Ujedinjenih nacija. Ovi postupci se ne primjenjuju pred Ustavnim sudom. Kako je prethodno konstatovano[5], izgleda da je u pitanju greška podnosilaca zahtjeva čija je namjera možda bila da se pozovu na član 3. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju. Ukoliko je to slučaj, primijećujemo da član 3. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju ne može biti primjenjen u ovom slučaju pošto se pomenuti član ne primjenjuje na izbore za tijela lokalne vlasti koja ne vrše zakonodavne ovlasti već vrše regulatorne ovlasti delegirane od strane Parlamenta.[6]

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine izričito definiše Grad Mostar kao "teritorijalnu jedinicu uprave i lokalne samouprave i predviđa da Grad Mostar ima nadležnosti općine, osim ako zakonom nije drugačije propisano" (član VI.C. stavovi 1. i 2.). Prema Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine, Zakonu o principima lokalne samouprave u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH" br. 49/06 i 51/09) i Zakonu o lokalnoj samoupravi Hercegovačko-

neretvanskog kantona ("Službene/narodne novine Hercegovačko-neretvanskog kantona" br. 4/00), Gradsko vijeće Grada Mostara ne čini zakonodavno tijelo budući da je gorespomenutim aktima ovlašteno samo da donese svoj Statut, odluke i pojedinačne pravne akte, ali ne i da donosi zakonodavne akte.

12. Ukoliko bi podnosioci zahtjeva ostali pri tvrdnji da je član 14. primjenjiv u vezi s članom 3. Protokola br. 1 (što po našem mišljenju ne može biti slučaj, pošto član 3. Protokola br. 1 nije primjenjiv u ovom slučaju), vrijedi primijetiti da je Evropski sud jasno utvrdio da se iz kombinacije ovih odredbi ne može izvesti pravo da svi glasovi imaju jednaku težinu.[7] Kao takav, argument koji podnosioci izvode iz ovih odredbi ne bi bio potkrijepljen jurisprudencijom Evropskog suda.

13. Što se tiče tvrdnji podnosioca u vezi s članom 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine (Međunarodni pakt), primjećujemo da je Komitet za ljudska prava UN u svom Općem komentaru o članu 25. Međunarodnog pakta konstatovao:

"Princip jedna osoba, jedan glas, se mora primijenjivati, i u okviru izbornog sistema svake od Država, glas jednog birača bi trebao biti jednak glasu drugog birača. Povlačenje granica biračkih okruga i metod dodjeljivanja glasova ne bi trebao poremetiti raspored glasača ili diskriminirati bilo koju grupu i ne treba nerazumno isključivati ili ograničavati pravo građana da slobodno izaberu svoje predstavnike." (Stav 21.)

14. Opći komentar nadalje objašnjava da bilo kakva ograničenja prava iz člana 25. Međunarodnog ugovora "trebaju biti zasnovana na objektivnim i razumnim kriterijima".

15. U primjeni tih principa u slučaju *Matyus protiv Slovačke* (Br. 923/2000), Komitet za ljudska prava, "(...) **u odsustvu bilo kakvog navođenja faktora, od strane Države članice, kojim bi se mogle objasniti razlike u broju stanovnika ili registrovanih glasača po izabranom predstavniku u različitim dijelovima Roñaave** (...)" [naglasak dodat], je utvrdio da postoji kršenje člana 25. Međunarodnog pakta zbog velike nesrazmjernosti u odnosu između broja biranih mjesta i broja stanovnika, gdje birana mjesta predstavljaju od 200 do 1400 stanovnika.

16. Proizilazi da princip "jedna osoba, jedan glas" i princip da svi glasovi imaju jednaku težinu nije apsolutno pravo i da ograničenje tog prava može biti opravdano na osnovu objektivnih i razumnih kriterija.

17. Tvrdimo da je izborni sistem u Gradu Mostaru opravdan kada se u obzir uzmu ciljevi koji se žele postići tim sistemom i historijat Grada. Zaista, kada se procjenjuje opravdanost u ovom slučaju, mora se u obzir uzeti složena historija provedbe mira u Mostaru i važnost uloge koju Mostar igra u širem kontekstu provedbe mira u Federaciji i cijeloj Državi. Kako je Evropski sud za ljudska prava izrekao u slučaju *Matieu-Mohin* koji se tiče Belgije: "Cilj je neutralizirati jezičke sporove u zemlji uspostavljanjem stabilnijih i decentraliziranih organizacionih struktura." (...) U svakom razmatranju izbornog sistema u pitanju, njegov opći kontekst se ne smije zaboraviti." [8]

18. Smatramo da je poštivanje jednakosti konstitutivnih naroda jedan od legitimnih ciljeva koji se žele postići Statutom Mostara i drugim odredbama koje podnosioci zahtjeva osporavaju. Stvaranje djelotvornog mehanizma za podjelu vlasti, koji sprečava da bilo koji narod ima većinsku kontrolu u Gradskom vijeću, kako je rečeno u Izvještaju Mostarske Komisije i Odluci visokog predstavnika, jeste drugi legitiman cilj.

19. Ustavni sud Bosne i Hercegovine je ranije rješavao slične situacije i u potpunosti je svjestan argumenata u pogledu legitimnih ciljeva koji proizilaze iz ovog predmeta. Smatrao je da su ovi kriteriji objektivni i razumni. U Odluci broj U-4/05 od 22. aprila 2005., Ustavni sud podsjeća da još od početka moderne državnosti Bosne i Hercegovine, princip multietničnosti (Bošnjaci, Srbi i Hrvati) je jedan od najbitnijih elemenata koji je svoje mjesto našao u Ustavu kao najvišem pravnom aktu jedne države.

20. Ustavni sud je zauzeo stav u svojoj Trećoj djelimičnoj odluci broj 5/98 (Odluka od 1. jula 2000. godine, stav 60; objavljena u Službenom glasniku BiH broj 23/00) da: "...ustavni princip kolektivne jednakosti konstitutivnih naroda, koji proizilazi iz označavanja Bošnjaka, Hrvata i Srba kao konstitutivnih naroda, zabranjuje (...) svaku dominaciju u strukturama vlasti (...)" Nadalje, Odluka Ustavnog suda broj U 5/98 jasno kaže da "... je globalni cilj Daytonskog mirovnog sporazuma da obezbijedi povratak izbjeglica i raseljenih lica njihovim domovima i da na taj način ponovo uspostavi multietničko društvo koje je postojalo prije rata bez ikakvih teritorijalnih podjela sa etničkim predznakom..." (ibid, stav 73)

21. Odlučujući o osporavanju izbornog sistema u Gradu Sarajevu, zauzet je stav da je neophodno da sva tri

konstitutivna naroda imaju „minimalne garancije za učešće u gradskom vijeću bez obzira na izborne rezultate s obzirom da se samo na taj način može osigurati poštivanje principa konstitutivnosti naroda na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine“ (naglasak dodat).[9]

22. U vezi sa gore navedenim, važno je napomenuti da praksa Ustavnog suda dosljedno pokazuje da je djelotvorno sudjelovanje konstitutivnih naroda u državnim organima element inherentan pojmu vitalnog interesa jednog konstitutivnog naroda.[10] U tom pogledu Ustavni sud smatrao je da je evidentno da dosljedna primjena demokratskog principa glasanja jedan birač-jedan glas, u postojećim političkim okolnostima u Bosni i Hercegovini, predstavlja rizik da u sredinama u kojima je jedan od konstitutivnih naroda većinski bude izabrana monoetnička vlast. (...)

23. U presudi koju je nedavno donijelo Veliko vijeće Evropskog suda za ljudska prava (“Evropski sud”) u predmetu Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine [11], Vijeće je podsjetilo da “...Konvencija ne predviđa uslove koji nalažu da se u potpunosti napuste mehanizmi podjele vlasti koji su specifični za Bosnu i Hercegovinu, i da možda još nije pravo vrijeme za politički sistem koji bi odražavao vlast većine”.

24. Kao rezultat, tvrdimo da je jasno da sredstva koja se koriste za stvaranje mehanizama podjele vlasti nisu neraszmjerna ciljevima koji se žele postići. Poštovanje principa srazmjernosti treba uzeti u obzir sve aspekte, a posebno instrumentalnost mjere, tj. mogućnost postizanja željenog cilja poštivanja jednakosti konstitutivnih naroda kroz stvaranje djelotvornih mehanizama podjele vlasti, koji sprečavaju da bilo koji narod ima većinsku kontrolu nad Gradskim vijećem.

25. U vezi sa odredbom člana II (4) Ustava Bosne i Hercegovine na koju se poziva podnosilac, a koja zabranjuje diskriminaciju po pitanju uživanja prava i sloboda garantovanih Evropskom konvencijom i prava prema međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava Bosne i Hercegovine, napominjemo da se praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine oslanja na jursiprudenciju Evropskog suda.

26. U tom pogledu zapažamo da prema praksi Evropskog suda za ljudska prava, akt ili propis se smatra diskriminatornim ukoliko pravi razliku između pojedinaca ili grupa koji su u sličnoj situaciji, i ukoliko za tu razliku nedostaje razumno i objektivno opravdanje, odnosno, ukoliko ne teži postizanju legitimnog cilja ili ne postoji razumno srazmjernan odnos između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želi postići.

27. Tvrdimo da u ovom predmetu osporavani propisi žele postići legitiman cilj i da postoji razumno srazmjernan odnos između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želi postići. Tako je prilikom procjene Izbornog zakona Bosne i Hercegovine, Venecijanska komisija dala sljedeća zapažanja o kontekstu u kojem se razvijaju izborni sistemi u BiH:

Raspodjela pozicija u Državnim organima između konstitutivnih naroda je bila centralni element Dejtonskog sporazuma kojim je omogućen mir u BiH. U tom kontekstu, teško je osporiti legitimitet normi koje mogu biti problematične iz perspektive sprečavanja diskriminacije, ali neophodne za postizanje mira i stabilnosti i izbjegavanje daljih gubitaka ljudskih života.[12]

Okolnosti zahtijevaju politički sistem koji nije samo odraz vlasti većine, već garantuje raspodjelu vlasti i pozicija među etničkim grupama. Zbog toga ostaje legitimno pokušati osmisliti izborna pravila koja osiguravaju da različite grupe budu adekvatno zastupljene.

28. Specifična historija i kontest izrade Statuta Grada Mostara su isto tako od visokog značaja za svako pravno razmatranje izbora u gradsko vijeće. Sljedeći historijat je uzet kao odlomak iz izvještaja “Komisije za reformu Grada Mostara,” od 15. decembra 2003. godine (naglasak dodat).

“Rad Komisije je vrhunac procesa koji je započeo u martu 1994. godine potpisivanjem Washingtonskog sporazuma. Okvir za Federaciju BiH je potpisan 1. marta 1994. godine, a Sporazum o osnivanju Federacije BiH je potpisan 18. marta 1994. godine. Kao dio ovih temeljnih dokumenata, dogovoreno je da će gradskom općinom Mostar upravljati Administrator Evropske unije u periodu do dvije godine, kako bi se potpomogla poslijeratna tranzicija, koordinirala rekonstrukcija u razorenom gradu i inicirao razvoj osnovnih struktura u gradu u kritičnim ranim godinama.

Memorandum o razumijevanju (MOR) je potpisan u Ženevi 6. aprila, naglašavajući obavezu prema razvoju ujedinjenog, multietničkog grada, povratku, slobodi kretanja i privremenom osnivanju Uprave Evropske unije (EUAM).

Daytonski sporazum o oživotvorenju Federacije Bosne i Hercegovine je potpisan u Daytonu, Ohio 10. novembra 1995. godine. Dvadeset mjeseci poslije Washingtonskog sporazuma, Daytonski sporazum je težio jačanju političke, privredne i socijalne integracije Federacije unutar većeg mirovnog okvira u državi. Pored pozivanja na potpuno sprovođenje Memoranduma o razumijevanju za Upravu Evropske unije, ovaj dokument je ponovo reafirmisao dogovor o određenim principima Prijelaznog Statuta za Grad Mostar, uključujući podršku jedinstvu Grada prema prijelaznom strukturalnom sporazumu.

Potpisivanjem Rimskog sporazuma 18. februara 1996. godine, stranke su se dogovorile da će podržati proces ujedinjenja Mostara, i usvojiti plan Evropske unije za reformu i rekonstrukciju. Pitanja navedena u Sporazumu su uključivala obavezu prema povratku, razvoju ujedinjenih policijskih snaga i razgraničenju Centralne zone. Prijelazni Statut je usvojen 7. februara 1996. godine, i viđen je kao važna prijelazna faza u razvoju Mostara; kao prijelazno, i time privremeno, uređenje kako bi se osigurala osnovna uprava Grada i strukture vlasti, dok su trajali pregovori, izrada nacrti i usvajanje stalne pravne strukture.

Šest općinskih područja ili "gradskih općina" utemeljeno je usvajanjem Prijelaznog Statuta: Mostar Jug, Mostar Jugozapad, Mostar Zapad, Mostar Jugoistok, Mostar Sjever i Stari Grad. Centralna zona u centru tradicionalno komercijalnog i turističkog središta grada trebala je biti pod direktnom upravom Gradske uprave.

Uprava Evropske unije je radila na sprovođenju Prijelaznog Statuta i pripremama terena za dalju normalizaciju Grada. To je bio izazovan cilj, budući da je svega nekoliko lokalnih vlastodržaca ili političara bilo zainteresovano za promociju stvarne reforme ili napretka u korist građana Mostara. Izbore je organizovala Uprava Evropske unije i isti su održani 30. juna 1996. godine; ipak, izabrani dužnosnici nisu oslovili probleme s kojima se Mostar, kao cjelina, suočavao, fokusirajući se na uske interese svojih stranaka i "svojih" naroda, koje su oni, kako su tvrdili, zastupali.

Ovi rani dogovori su bili privremeni aranžmani napravljeni u krnjim okolnostima, i pokazali su se neadekvatnim na mnogo načina. Međutim, omogućili su prve male korake za ponovnu izgradnju ratom uništenog područja. Šest gradskih općina stvorenih prijelaznim uređenjem nisu bile uređene u skladu sa historijskim područjima ili demokratskom pravnom procedurom, već su jednostavno odražavale čisto nedemokratske linije razgraničenja utemeljene tokom rata. Kao upravne jedinice utemeljene samo na demografiji "dominantnih naroda", ove jedinice nisu služile građanima Mostara, nego specifičnim nacionalnim grupama. Ti početni koraci su pružili privremenu strukturu za privremena rješenja.

Uprava Evropske unije je završila svoj mandat u julu 1996. godine, i nakon nje je slijedila misija Posebnog izaslanika do prenošenja odgovornosti na Ured Visokog predstavnika i široku garnituru međunarodnih agencija uključenih u implementaciju i unapređenje mira 6. januara 1997. godine.

Prijelazni Statut je pružio privremeno rješenje i okvir za postepeni oporavak Mostara od rata i posljedica privrednog razaranja i tranzicije. Prije usvajanja Prijelaznog Statuta vladavina prava nije bila utemeljena kao ni zakonodavstvo koje bi moglo pružiti podršku njegovim uslovima i namjerama. Prijelazni Statut je osiguravao minimalan nivo usluga, i sporu rekonstrukciju komunalnog i društvenog života. Nije garantovao, niti dozvoljavao razvoj grada prema utemeljenim standardnim smjernicama. Međutim, pružio je početne mogućnosti za postepenu saradnju među ratom rascijepljenim zajednicama, i bio je inicijalni dio procesa normalizacije.

Prijelazni Statut je predviđen "kao temelj, a ne krov", i kao polazna tačka za tekuće ozbiljne rasprave koje za cilj imaju povećanje sposobnosti i efikasnosti centralne uprave Mostara. Nažalost, reforme Prijelaznog Statuta koje su za cilj imale povećanje efektivnosti i efikasnosti centralnih vlasti putem jačanja Gradskog vijeća i razvoja Centralne zone se nisu ostvarile. Sljedeći tekst rezimira najočiglednije neefektivnosti i probleme koji danas, kao i u proteklih nekoliko godina, ometaju upravu Mostara:

- Centralna zona nikada nije zaživjela u skladu sa planovima Prijelaznog Statuta.
- Uprave šest gradskih općina su oduzele moć i autoritet Gradskom vijeću i Gradskoj upravi.
- Grad je ostao podijeljen, sa neobuzdanim paralelizmom i potpunim nedostatkom saradnje između gradonačelnika i dogradonačelnika (koji, po zakonu, predstavljaju različite narode).
- Gradske finansije su ostale podijeljene kroz postojanje dva odvojena trezora u Gradu, kao i dodatnih budžeta u svakoj od šest gradskih općina.
- Višak administracije je bio prisutan, s dupliciranim upravnim strukturama na nivou svake od

šest gradskih općina kao i suštinski impotentne Gradske uprave. Ovo je za rezultat imalo sedam odvojenih birokratskih struktura i troškova za usluge kao što su prijevoz, stambena pitanja, obrazovanje, zdravstvo, infrastruktura, imovinska pitanja i katastar i brojne druge.

- Postojao je stalan i svjestan nedostatak koordinacije između šest gradskih općina i Grada uprkos činjenici da je takva koordinacija bila jedan od zahtjeva Prijelaznog Statuta.

Nivo rasipanja i duplikacije u ovom disfunkcionalnom sistemu je bio i još uvijek je značajan, sa približno 550 zaposlenih koji rade na ovim pitanjima na nivou gradskih općina, i 124 zaposlena (gotovo nemoćnih) na nivou Grada. Rezultat ove neefikasnosti i rasipanja najjasnije se vidi u analizi budžeta koja je priložena u Dodatku B. Uticaj tako visokih troškova uprave na poslovanje u smislu investiranja i stvaranja radnih mjesta je također jasan. Na javnom forumu sa mostarskim poslovnim liderima, postojala je jasna zabrinutost što se sav novac prikupljen od poreza jednostavno troši na vladajuću strukturu – ne na regionalni razvoj inicijativa koje bi mogle poboljšati privrednu budućnost Mostara.

Konačno, disfunkcionalnost Mostara ima štetan uticaj na demokratiju i napredak i na manje vidljive načine. Nepovezanost između političara i građana raste, budući da postoji percepcija da su političari zainteresovani samo za osiguranje svojih sopstvenih interesa, zanemarujući volju naroda. Dosadašnji trijumf favoritizma i korupcije u vladajućim strukturama je okaljao koncept javne službe, zamijenjujući ga konceptom ličnog dobitka putem javnih sredstava. Građanski izborni odabiri nisu utemeljeni na ozbiljnom razmatranju ovog pitanja, platformi i kvalifikacijama kandidata, nego na tekućim manipulacijama birača putem politike straha. Na nesreću po građane, poreske obaveznike Mostara, ozbiljna reforma i rješenje problema nisu osigurani od strane vlasti i političkih stranaka. Duh i namjera Prijelaznog Statuta su bili zamrznuti i zapostavljeni, a zacrtani ciljevi Grada – nadležnosti, efektivna uprava i temeljna funkcionalnost – nikada nisu postignuti.

Od 1994. godine, međunarodna zajednica je na različitim nivoima dosljedno preporučivala vlastima zajednički rad na razvoju efikasnijeg Mostara, a lokalne vlasti su se obavezale na takvu promjenu, riječju ako ne već djelom. Na Forumu Federacije održanom 3. februara 1997. godine, relevantne vlasti su se obavezale da će osigurati slobodu kretanja u cijelom Mostaru, i utemeljiti šest gradskih općina do 14. februara. Dodatne obaveze s ciljem normalizacije Mostara postavljene su na Forumu Federacije održanom 20. avgusta 1997. godine. Vijeće za implementaciju mira (VIM) je podržalo napredan razvoj Mostara tokom cijelog procesa. Davanje posebne pažnje situaciji u Mostaru je bila karakteristika mnogih sastanaka VIM-a, uključujući sastanake u Firenci i Londonu održane 13. juna, odnosno 5. decembra 1996. Na sastanku VIM-a u Bonu decembra 1997. godine, Vijeće je ponovo izrazilo svoju zabrinutost da "ozbiljni problemi vezani za lokalnu samoupravu, naročito u Mostaru, još uvijek postoje," i preporučilo vlastima da "osiguraju operativnost Grada Mostara i njegove ujedinjene Gradske uprave u svakom pogledu, u skladu sa Statutom Grada. Ovo uključuje raspuštanje saveza triju gradskih općina u zapadnom Mostaru." U Madridu 1998. godine, VIM je pozvalo Hercegovačko-neretvanski kanton da osnuje integrisano sudstvo, uključujući i Grad Mostar, i navelo kako buduće osnivanje glavnog grada Federacije u Mostaru ovisi o ispunjenju nekoliko uslova, uključujući i osnivanje "istinski ujedinjene Gradske uprave pod jednim rukovodstvom, s jednim budžetom i koja djelotvorno funkcioniše". U julu 2000. godine, Upravni odbor VIM-a je s velikim interesom zabilježio ohrabrujuće pokušaje odgovornih političara u Mostaru da iznađu pragmatične oblike saradnje prevazilazeći etničku podjelu, a koji za cilj imaju utemeljenje normalnog života u Gradu i njegovo eventualno ujedinjenje. U tom kontekstu, kontinuirani finansijski doprinosi Evropske unije su bili dobrodošli kao i Dokument o Mostaru potpisan između predstavnika Evropske unije i Grada Mostara i njegovih šest gradskih općina. Odbor je zabilježio najavu gradskih vlasti o početku njihovog rada vezano za konačni status Mostara.

U najskorije vrijeme, 26. septembra 2003. godine, Upravni odbor VIM je izdao komunike, navodeći kako isti "daje podršku cilju ujedinjenog Grada u skladu sa evropskim standardima koji promoviraju prava svih naroda i koji neće dozvoliti dominaciju jednog dijela stanovništva Mostara. Upravni odbor smatra rješenje pitanja Mostara esencijalnim za održiv i miran razvoj BiH." Podrška međunarodne zajednice reformi bila je i jeste javna i jasna, i vlasti Mostara su kontinuirano iskazivale njihov dogovor. Međutim, oni nisu ispunili svoje navedene obaveze." Brojni su sporazumi i memorandumima o razumijevanju izrađeni i potpisani od strane odgovarajućih vlasti, u saradnji s međunarodnom zajednicom, i kontinuirano ponavljanje ciljeva za Grad Mostar je ostalo na istom nivou od 1994. godine. Međutim, djela nisu išla u korak s retorikom. Vrijeme koje je prošlo omogućilo je raspravu i debatu, izradu općih i specifičnih planova za implementaciju i reformu i opću infrastrukturu i sistematski razvoj. Ali je također utjecalo na porast finansijskog očajja Grada i njegovog stanovništva, usporilo poslovni razvoj i potaklo nastavak podjele. Kroz ovaj složeni, postepeni i često opstruirani proces, građani Mostara su demonstrirali svoju želju i nadu za normalnim životom, konzistentnim

povratkom u svoje prijeratne domove da bi ponovo izgradili svoje živote i svoje drage zajednice. Ovaj trend je postao posebno očigledan još od 2001. godine. Važno je istaći da napretkom napravljenim u usaglašavanju zakonodavstva na svim nivoima vlasti, u osiguranju zaštite ljudskih prava, u osiguranju reprezentativnih policijskih snaga i u eliminisanju elementa kriminala i korupcije širom BiH, sve je više i više ljudi dobilo mogućnost odlučiti se o povratku. Promjene u okruženju su dale prostora ljudima da donesu ovu važnu odluku.

Dok je jasno da još uvijek ima posla za uraditi kako bi se osigurala potpuna implementacija Aneksa VII, bilo koja reforma Mostara se mora zasnivati ne na brojevima stanovništva, nego na obavezi na zaštitu ljudskih prava, i prava konstitutivnih naroda i ostalih putem zaštite vitalnih nacionalnih interesa. Ovaj imperativ je vodio rad Komisije.

Nakon nekoliko mjeseci rasprave, Visoki predstavnik je podržao ideju za pomoć pri osnivanju multietničke, stranački izmještane Komisije koja bi također uključila predstavnike svih nivoa vlasti, a koji mogu biti pozvani napraviti izmjene svog zakonodavstva ili ustava. Ova Komisija, bazirana u Mostaru, nominirana od strane gradonačelnika i dogradonačelnika Mostara i imenovana od strane Gradskog vijeća 15. aprila, susrela se 15 puta od aprila do jula kako bi raspravljala o potrebnim reformama. Tokom procesa, OHR i OSCE su učestvovali u radu u svojstvu Sekretarijata Komisije, ostavljajući potpunu odgovornost za pregovore članovima Komisije. Rad Komisije u proljeće 2003. godine je bio vođen principima navedenim u pismu Visokog predstavnika od 15. aprila i prezentiranim u Sažetku ovog izvještaja.

Sve strane uključene u ovaj proces su se složile da je trenutna situacija u Mostaru neodrživa. Dok je ova prva Komisija bila u mogućnosti složiti se o mnogim pitanjima vezanim za strukturu i proces, međutim, nije uspjela izraditi sveobuhvatne i konačne preporuke za reformu Mostara. Međutim, ona jeste identifikovala mnoga relevantna pitanja, učestvovala u otvorenim i žustrim debatama vezanim za suštinu principa, i razotkrila mnoga teška pitanja koja se moraju osloviti kako bi reforma bila uspješna.

Komisiju za reformu Grada Mostara osnovao je Visoki predstavnik 17. septembra 2003. godine. Odluka kojom je osnovana ova Komisija je bila kulminacija procesa koji traje još od 1994. godine. Dok je postojala nada da će proces reforme biti iniciran i sproveden tokom proteklih godina, sveobuhvatno rješenje nije ponuđeno. Mada je napredak učinjen po pitanju povratka, privrednog razvoja i odgovornosti i transparentnosti vlasti u mnogim dijelovima države, postalo je jasno da je Mostar nastavio trpiti zbog disfunkcionalnog i udvostručenog sistema koji nije služio svoje građane.

29. Upravo je u ovom kontekstu visoki predstavnik donio Statut Mostara 28. januara 2004. godine. U toj odluci, visoki predstavnik je konkretno ukazao na sljedeće:

Konstatujući da je Upravni odbor, na svom sastanku na nivou političkih direktora, održanom 26. septembra 2003. godine, zaključio da je rješenje pitanja Grada Mostara od ključnog značaja za održiv i miran razvoj Bosne i Hercegovine;

Imajući u vidu poseban status dodijeljen Gradu Mostaru prema Dejtonskom sporazumu o uspostavi Federacije Bosne i Hercegovine, potpisanom 10. novembra 1995. godine, i njegovom aneksu kojim se utvrđuju principi za Privremeni statut Grada Mostara;

Imajući u vidu također da politički organi na nivou "Grada" i "gradskih općina" do sada nisu uspjeli da izvrše ujedinjenje Grada Mostara u skladu s navedenim Privremenim statutom, nego su, umjesto toga, iskoristili gradske općine u svrhu stvaranja paralelnih institucija i podjele Grada;

Imajući na umu potrebu za učvršćivanjem administrativnog, funkcionalnog i pravnog jedinstva Grada Mostara na način na koji se unapređuje efikasnost u pružanju usluga građanima, garantira uživanje osnovnih prava svih građana, omogućava uživanje zajedničkih prava konstitutivnih naroda i sprječava dominacija jednog dijela stanovništva Mostara;

Cijeneći rad Komisije za reformu Grada Mostara, koju je uspostavio Visoki predstavnik dana 17. septembra 2003. (u daljem tekstu: Komisija);

Pozdravljajući napore koje preduzimaju političke stranke angažirane u pomenutoj Komisiji, koji su kulminirali donošenjem konkretnih prijedloga rješenja za različita ključna pitanja koja se odnose na reorganizaciju Grada

Mostara;

Uvjereni da navedena predložena rješenja osiguravaju čvrst osnov za utvrđivanje navedenih garancija i zaštite, te da sadržavaju i odredbe o podjeli vlasti do kojih se došlo detaljnim pregovorima, a čiji je cilj da se građanima Mostara omogući da izgrade temelj za progresivnu budućnost zasnovanu na, pored ostalog, zaštiti vitalnih nacionalnih interesa;

Ohrabreni time što su predložena rješenja proistekla iz najšireg mogućeg konsenzusa u pogledu reorganizacije Grada Mostara;

Uz žaljenje što stranke koje su bile uključene u rad Komisije nisu uspjele postići konsenzus u vezi sa dva neriješena pitanja i uvjereni da bi rješavanje navedenih pitanja dovelo do značajnih poboljšanja u pogledu primijenjenih standarda uprave u Gradu dok bi se istovremeno održavao izborni sistem koji će odražavati svojevrsne okolnosti koje vladaju u Mostaru, a koje proizilaze iz duboko ukorijenjenih suprotnosti interesa između njegovih konstitutivnih naroda;

Podsjećajući na činjenicu da je Upravni odbor Vijeća za implementaciju mira, na svom zasjedanju održanom u Briselu 11. decembra 2003. godine, preuzeo obavezu da pruži punu podršku realizaciji rješenja pitanja Mostara koje je zasnovano na jedinstvenoj i cjelovitoj gradskoj upravi sa efikasnim garantovanim mehanizmima podjele vlasti, a kojima se sprječava da bilo koji narod ima većinsku kontrolu nad Gradskim vijećem; te da će djelovati kako bi osigurao da realizacija plana narednih mjeseci ima potrebnu političku i ekonomsku podršku;

30. Prilikom preispitavanja ograničenja stavljenih u odnosu na biračka prava, testira se sljedeće:

1. Da li se ograničenjima umanjuju predmetna prava u mjeri u kojoj se ugrožava sama njihova suština i uskraćuje njihova efikasnost;
2. Jesu li ograničenja uvedena radi ostvarivanja legitimnog cilja; i
3. Da li je slučaj da upotrijebljena sredstva nisu neproporcionalna.[13]

31. Smatramo da sistem izbora vijećnika u Gradskom vijeću Mostara prolazi ovaj test. Nijednom kvalifikovanom građanin Mostara nije uskraćeno pravo da glasa ili da se kandiduje na izborima. Naime, podnosioci nisu tvrdili potpuno uskraćivanje prava glasa i prava da budu birani. Oni samo tvrde da glasovi glasača iz različitih dijelova grada imaju različitu težinu u izboru gradskih vijećnika i da imaju različite prilike za kandidovanje na izborima. Međutim, nema apsolutnog uslova u pravu o ljudskim pravima da svi glasovi trebaju imati jednaku težinu.[14]

IV. U vezi s tvrdnjama da član 38. Statuta Grada Mostara diskriminira građane bivše „Centralne zone“ Grada Mostara i da se odredbama člana 38. Statuta Grada Mostara članovi Gradskog vijeća stavljaju u neravnopravan položaj, te da, prema tome, iste nisu u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine i gore navedenim međunarodnim instrumentima.

32. Uspostava, sastav, način izbora, donošenje odluka i nadležnosti komisija Gradskog vijeća za gradska područja regulisani Statutom Grada Mostara moraju se posmatrati kao dopuna uspostavi šest gradskih područja za Grad Mostar. Vidjeli smo da se ta gradska područja podudaraju sa šest gradskih općina Grada Mostara uspostavljenih Prelaznim Statutom u skladu sa Aneksom Dejtonskog sporazuma o uspostavi Federacije Bosne i Hercegovine potpisanom u Dejtonu 10. novembra 1995. godine, a kojim je potvrđen dogovor o grupi principa u vezi sa Prelaznim Statutom Grada Mostara, uključujući podršku jedinstvu Grada prema prelaznom strukturalnom sporazumu. Prelazni Statut je usvojen 07. februara 1996. godine. Usvajanjem Prelaznog Statuta uspostavljeno je šest "gradskih općina": Mostar Jug, Mostar Jugozapad, Mostar Zapad, Mostar Jugoistok, Mostar Sjever i Stari Grad. Centralna zona u središtu tradicionalnog trgovačkog i turističkog centra grada trebala je biti pod direktnom upravom Gradske uprave.

33. Kao što to i sam njegov naziv sugerše, predviđeno je da Prelazni Statut bude na snazi za privremeni vremenski period. Iz ovog razloga, usvajanje novog zakonodavstva u januaru 2004. godine je predstavljalo i odgovor na potrebu za konsolidiranjem administrativnog, funkcionalnog i pravnog jedinstva Grada Mostara na način na koji se unapređuje efikasnost u pružanju usluga građanima.

34. Član 7. Statuta Grada Mostara predviđa da šest gradskih područja djeluju kao podružnice Gradske uprave isključivo u svrhu pružanja maksimalnog obima usluga građanima u njihovom okruženju, te kao izborne jedinice.

(član 7. Statuta Grada Mostara, član VI.C., stav 3. i Ustava Federacije Bosne i Hercegovine).

35. Napominjemo da je razlog za uspostavu podružnica bio u cilju približavanja usluga građanima kako oni ne bi bili oštećeni u procesu ujedinjenja grada. U tom smislu, ovo pitanje se tiče lokalne samouprave i daleko je od okvira onoga što se razmatra ovim pravnim mišljenjem.

36. Nadalje, Ured Visokog predstavnika je mišljenja da su uspostava, sastav, način izbora, donošenje odluka i nadležnosti komisija Gradskog vijeća za gradska područja, kako je predviđeno članom 38. Statuta Grada Mostara, dio unutrašnje organizacije Gradskog vijeća Grada Mostara. Diskreciono pravo Gradskog vijeća da utvrdi posebne postupke glasanja za usvajanje određenih odluka priznato je članom VI.C, stav 5. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine.

Ove komisije nisu odvojene od Gradskog vijeća, već oformljene kao radna tijela Vijeća kako bi Vijeću omogućila da bolje obavlja svoje dužnosti.

Gradski vijećnici izabrani sa područja odgovarajućeg gradskog područja predstavljaju, promovišu i štite interese građana šest gradskih područja Grada Mostara u pogledu usvajanja dvaju konkretnih vrsta odluka koje se direktno tiču tih šest gradskih područja:

- donošenje odluka o raspodjeli prihoda po osnovu dodijeljenog građevinskog zemljišta, u skladu s članom 56. Statuta Grada Mostara;
- učestvovanje u donošenju odluke o raspisivanju referendumu, u skladu s članom 33., stav 3. Statuta Grada Mostara.

37. Napominjemo da je članstvo, odnosno sastav komisija Gradskog vijeća za gradska područja u direktnoj vezi sa izborom članova Gradskog vijeća iz gradskih područja. Prema tome, navedeni sastav nije rezultat odvojenih izbora. Tvrdnje podnosioca zahtjeva o eventualnim ograničenjima prava predviđenih članom 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, članom 3. Protokola broj 1 uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, te odredbama Međunarodne konvencije o ukidanju svih vidova rasne diskriminacije iz Aneksa I na Ustav Bosne i Hercegovine, već su razmotrena u prethodnom pasusu ovog mišljenja.

38. Stoga smatramo da ni Ustav Bosne i Hercegovine, ni Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, kao ni međunarodni instrumenti koje navode podnosioci zahtjeva ne garantuju "pravo građana da budu birani i/ili da učestvuju u procesu donošenja odluka u okviru komisija Gradskog vijeća".

V. U vezi s tvrdnjama podnosioca zahtjeva da odredbe člana 19.7. Izbornog zakona Bosne i Hercegovine, stav 7) Amandmana CI na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, te članovi 44. i 45. Statuta Grada Mostara nisu u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine i navedenim međunarodnim instrumentima utoliko što građani grada Mostara nisu "jednaki pred zakonom" i diskriminiraju ih u odnosu na druge građane Bosne i Hercegovine koji mogu neposredno birati svoje načelnike i gradonačelnike.

39. OHR je mišljenja da ni Ustav Bosne i Hercegovine, ni Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, ni međunarodni instrumenti koje navode podnosioci zahtjeva ne zahtjevaju primjenu jedinstvenog sistema izbora/smjene gradonačelnika/načelnika općina na području cijele Bosne i Hercegovine.

40. Vlasti u Bosni i Hercegovini uživaju široku slobodu procjene u pogledu utvrđivanja bilo neposrednog ili posrednog sistema izbora i/ili smjene gradonačelnika i općinskih načelnika. Ustav Bosne i Hercegovine i međunarodni instrumenti koje navode podnosioci zahtjeva ne regulišu pitanja u vezi sa izborom i smjenom načelnika jedinica lokalne samouprave. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine predviđa mogućnost bilo neposrednog ili posrednog izbora i smjene/opoziva s dužnosti načelnika općina/gradonačelnika u Bosni i Hercegovini.

41. Ilustracije radi, izbor i smjena gradonačelnika Sarajeva, Istočnog Sarajeva i Brčko Distrikta se vrše na posredan način, odlukom članova Gradskih vijeća/Skupštine Brčko Distrikta, kao što je to slučaj i sa Gradom Mostarom.

Kao sastavni dio ovih Zapažanja prilažemo kopiju „ Preporuke komisije – Izvještaj Predsjedavajućeg “ Komisije za reformu grada Mostara od 15.12.2003. godine.

[1] Kao što je konstatovano u daljem tekstu, citiranje člana 3. Protokola broj 1 u zahtjevu podnosioca se može stvarno odnositi na Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda prije no na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine.

[2] Odluka kojom se proglašava Zakon o izmjenama i dopunama Izbornog zakona Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik Bosne i Hercegovine” br. 4/04), Odluka kojom se proglašavaju izmjene i dopune Ustava Federacije Bosne i Hercegovine (“Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine” br. 9/04) i Odluka kojom se proglašava Statut Grada Mostara (“Službene/narodne novine Hercegovačko-neretvanskog kantona” br.1/04 i “Gradskom službenom glasniku grada Mostara” br. 4/04).

[3] “Preporuke Komisije – Izvještaj predsjedavajućeg” Komisije za raformu Grada Mostara, od 15. decembra 2003. godine na engleskom i domaćem jeziku se mogu naći na:

[http://www.ohr.int/archive/report-mostar/pdf/Reforming%20Mostar-Report%20\(EN\).pdf](http://www.ohr.int/archive/report-mostar/pdf/Reforming%20Mostar-Report%20(EN).pdf)

[http://www.ohr.int/archive/report-mostar/pdf/Reforming%20Mostra-Report%20\(BO\).pdf](http://www.ohr.int/archive/report-mostar/pdf/Reforming%20Mostra-Report%20(BO).pdf)

[4] Vidite, npr., Botta protiv Italije, Presuda od 24. februara 1998. godine, stav 39.

[5] Vidite fusnotu 1.

[6] Vidite Comm. 5155/71, X protiv Ujedinjenog Kraljevstva, odluka od 12. jula 1976. godine, DR 6, p. 13 na pp. 13-14; vidite takođe Standly E. Booth-Clibborn i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, odluka od 5. jula 1985. godine, DR 43, p. 236 na p. 248.

[7] Liberalna stranka protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 18. decembar 1980. godine.

[8] Mathieu-Mohin i Clerfayt protiv Belgije, 2. mart 1987. godine, serija A, u stavu 57.

[9] Odluka Istavnog suda BiH u predmetu br. U 4/05.

[10] Vidite Treću djelimičnu Odluku Ustavnog suda, br. U-5/98 od 1. jula 2000. godine.

[11] Presuda od 22. decembra 2009., tužbe 27996/06 i 34836/06, u odjeljku 48.

[12] Mišljenje o Izbornom zakonu Bosne i Hercegovine, CDL-INF (2001) ,u stavu 23.

[13] Mathieu-Mohin protiv Belgije, supra.

[14] Liberalna stranka protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 18. decembar 1980.